

Ko se spominjam na svoja mlada leta, ki sem jih preživela v Malenskem Vrhu, hribovski vasi pod Blegošem, si želim, da bi zaradi velikih sprememb, ki so do dobra spremenile način dela in življenja tudi v odročnih krajih, opisala življenje, kakršnega sem imela v rani mladosti. Marsikdo od znancev se bo čudil, kako je bilo mogoče živeti v tako »zaostalih« razmerah, kakor so bile takrat, brez pripomočkov mehanizacije, brez elektrike in drugih pridobitev tehnike, ki se nam zdaj zdijo nepogrešljivi. Živeli smo skromno, trdo življenje, navezani na zemljo in tradicijo prejšnjih rodov. Vendar smo doživljali mnogo lepega, preprostega veselja. Tudi novosti smo zlasti mladi radi sprejemali in se živahno udeleževali družabnega in kulturnega življenja. Posebno Malenski Vrh je prednjačil na tem področju. Zdaj se je marsikaj spremenilo. Namesto vriskov koscev in petja žanjic pojejo zdaj stroji, namesto predstav na preprostem odru gledajo ljudje televizijo in spoznavajo svet na voznjah z avtom. Tak je pač tek življenja, ki se ne sme ustavljati, in si prizadeva venomer za napredkom. Nam starejšim pa ostajajo spomini, ki so nam dragi, saj so povezani z našo mladostjo.

Ob koncu I. svetovne vojne so ljudje po teh krajih živeli v zelo slabih higijenskih razmerah. Posledice vojne in slabe prehrane so bile, da so ljudje zelo umirali. Veliko jih je podleglo »španski« in griži. Za grižo smo oboleli skoraj vsi, tako da že ni imel kdo drugim streči. Ni bilo ne zdravil ne zdravnika. V Suši pri Vresjaku so še v poznejših letih umrle tri sestre v enem tednu za davico. Prvi zdravnik, ki je prišel v naše kraje, je bil dr. Gregorčič, ki je potem neutrudno hodil po naših hribih, zdravil ljudi in cepil proti kozam. S tem se je stanje v zdravstvu zelo izboljšalo.

Veliko je k izobraževanju ljudi pripomoglo tudi humano delo mlade požrtvovalne učiteljice Rezike Rant-Demšarjeve iz Železnikov, ki je položila temelj napredku v šoli in izven nje. Šolo smo v Malenskem Vrhu imeli v naši (Posečnikovi) hiši. Imeli smo dve posestvi, zato je bila lahko v drugi stavbi pri »Bolančinu« šola. V njej je bilo tudi stanovanje učiteljice Rantove in njene matere ter moža Martina Demšarja, domačega fanta, s katerim se je poročila okrog 1927. leta. Ta je stanoval v isti hiši z materjo

Jerico in sestro Ančko. Posečnikovi otroci smo bili vedno pri njih v tej drugi hiši. Imam jih vse v prav lepem spominu; pri Jerci in Ančki sem se naučila in vzljubila klekljanje čipk, kar mi še zdaj lepša življenje. Privatno sem s »šolskimi« imela veliko stikov, tam sem se seznanjala z mnogimi izobraženci, ki so jih obiskovali. S tem sem si pridobila veliko poguma in izobrazbe, katere mi vse življenje pomaga v raznih okoliščinah.

Čipkarstvo je bilo tista leta po vojni na višku, po letu 1930 je pa občutno upadalo. Klekljalo je vse — otroci, dekleta, žene in še kak moški. Najlepši spomini so na »preje«. Ker smo vedno delale pozno v noč, smo se zimski čas zbirale, zdaj pri eni ali drugi hiši zvečer ter si ob petju in šalah krajšale dolge večere. V nekaterih hišah smo smeli tudi zaplesati, povsod pa ne, kakor so bili pač strogi gospodarji. Kasneje po letu 1930 se je to izmaličilo, hodilo se je samo še zavoljo plesa, ročno delo je bilo samo za izgovor.

Pri čipkah tudi takrat ni bilo kaj za služka. Trgovci so drago zaračunavali sukanec, za izdelane čipke pa tudi ni bilo nikoli denarja, prisiljeni smo bili vzeti blago namesto denarja. Kljub temu smo rade delale, bilo je vsaj kaj obleči, ko je bila kriza za denar. Pred I. svet. vojno so bile pa čipke bolj plačane, po bajtah so se marsikje preživljali edino le z za služkom od čipk. Takrat so prenehale predice in se priučile čipkarstva, mnogi moški in dekleta so vso zimo klekljali. Pravijo, da je dekla pozimi toliko zaslužila, da ji je gospodar plačal s tem za vse leto »lon«.

V letih od 1925 naprej smo začeli govoriti o radiu. Takrat si je že začel utirati pot na podeželje. Sprva smo nejevolno zmajevali z glavo ob pripovedovanju, da se sliši, če nekdo v Ljubljani ali kje drugje govori. To je bila velika senzacija. Prvič smo ga šli poslušat v Sušo h Kreku. Domača hčerka, ki je bila nadpovprečno nadarjena, je dobila nekje aparat, ki ni bil podoben sedanjemu. Hodili smo več kot pol ure, da smo čuli to čudo »tehnik«. Prvikrat sem slišala govoriti v radiu pisatelja Frana Milčinskega in znanega ljudskega pevača Pestotnika. Pozneje smo radio dobili v malensko šolo; prinesel ga je javorski župnik Klopčič. Zdaj so se v šoli

zbirali ljudje ob nedeljskih popoldnevih od blizu in daleč, da so poslušali to novo čudo.

V zimskem času se je v Malenskem Vrhju zbirala mladina zavoljo lepih smučarskih terenov. Priredili so smučarski tečaj, ki je bil zelo obiskan. Med dekleti je bila najbolj navdušena Vida Gantar, ki je pozneje na tekmovanju v Škofji Loki odnesla II. nagrado. Najbolj je ta šport napredoval od leta 1928 do 1935. Vsako nedeljo je bilo v »Rupah«, če je bilo le kaj ugodne smuke, vse polno smučarjev in gledalcev. Prihajali so iz vseh okoliških krajev, kot so Volčja, Brda, Suša, Jazbine, Lovsko brdo, Dol. in Gor. Ravan in še od drugod. Po naporu smuki se je običajno zaključilo pri »Jakoponu« (včasih je bila gostilna, zdaj je velika kmetija), kjer smo potem plesali in kaj popili. To je bil začetek smučanja v teh krajih.

Delovalo je tudi kult. društvo, kar pa sem že opisala v lanskim Loških razgledih.

Malenski Vrh je takrat štel dve kmetiji in kakšnih deset bajt. Danes jih ni več toliko, več bajt so preuredili za vikende. Ker so bili v glavnem vsi ljudje doma, saj ni bilo nikjer zaslužka razen pri lesu, se je lahko dobila delovna moč v času večjih del.

Na večjih kmetijah se ni delo nikoli pretrgalo, komaj smo eno končali, smo že drugo začeli. V letih 1925—1928 so veliko sekali v gozdovih. Les je imel veliko vrednost, lepa smreka je znesla tisoč din. kar je bilo za takrat veliko denarja.

Veliko so sekali tudi »hmeljevke«, kjer je bil gozd preveč zaraščen, so ga iztrebili in lepe dolge »late« prodajali za hmelj na Štajersko. Na Volči sta bila dva prekupčevalca z lesom, Jaken in Mrak, ki sta imela svoje žage. Tudi oglje so še takrat kuhali po gozdovih. Bil je star možiček, Kopišar z Gabrške gore, ki je hodil samo »kope« kuhat. Otroci smo mu nosili hrano v gozd, kjer je imel svojo kočico poleg kope, ki je gorela noč in dan. To delo je sedaj skoro izumrlo, le na Starem vrhu ga še prikazujejo kot turistično zanimivost.

Po kmetih se nismo hranili tako kot danes. Zjutraj je bila krompirjeva kaša ali ajdova »mešta« in sok. Mleko smo rabili le posneto, ker se je surovo maslo dobro prodalo. Ajdove žgance in zelje smo jedli za kosilo. Večkrat je bil na mizi tudi ješprenj, gost v skledi, na vrhu pa narezano meso. Posebno dobri so bili štruklji, ki so bili vsaj enkrat na teden, včasih suhi ali na juhi. Ajdovi so bili najboljši, na drobno narezani z orehi,

Seno v kopicah (Joško Špendal, Julka Gantar, punčki Marinka in Martinka Demšar) leta 1934

maslom in sladkorjem. Vse leto smo jedli le suho meso, svežega nismo poznali, razen takrat, ko smo pozimi klali prašiče. Jeseni so zaklali kakšno ovco, koštruna, ko je že pošla zimska zaloga. Vsako nedeljo zjutraj smo pa jedli gost ješprenj z mesom, ki se je kuhal v pečici vso noč. Hodili smo uro daleč v Poljane k maši ob 6. in 10. uri, potem je to jedel vsak kar iz lonca, kadar je prišel ali odšel. (Še sedaj se mi vzbuja tek po tej »dobroti«.) Malice smo vedno nosili za delavci na njive in polje. Običajno je bil mošt, čaj, kuhano sadje, kruh, »špeh«, tudi kislo mleko je bilo dobro. »puter« smo ves prodali, marmelade skoraj nismo poznali. Piškoti, omleti, štrudelj, so bili za nas nedosegljivi, še jajčkov nismo dobili, razen ob boleznih.

Delo se je začelo zgodaj pomladi, od čiščenja vrtov in sekanja butaric, kar se edino še vedno enako dela, do sajenja krompirja. Krompir smo sadili le na roko, v poševne vrste, da ne bi voda razdirala po njivi; osipali ga nismo, jeseni smo ga orali z navadnim plugom ter vsako brazdo sproti pregreblji z motikami, zato je bilo treba najeti veliko delavk, posebno če je bila dolga njiva.

Največ pa je bilo treba »tabrharijev« ob košnji in žetvi. Samo za en travnik je bilo treba za eno dopoldne 9—10 koscev. Sena je pa bilo tudi za 10 voz. Takrat se je mati posebno potrudila, da je bilo dosti hrane, oče je pa skrbel za pijačo. Otroci smo za kosci mešali vrste, dekleta pa so grabila iz sence drevja ter nosila travo na sonce. Če je bilo še vreme lepo, je bilo to najlepše kmečko opravilo. Zetev je bila veliko težja, vročina ter ves dan sklanjanje k tlom je bilo res naporno. Vstajati smo morali zgodaj. Posebno kadar so sejali ajdo, ker je bilo čez dan prevroče za živino. Sprva smo orali še z voli, pozneje s konjem. Če ni šlo prav pri oranju, smo bili krivi »gonjači«. Za setev ajde se je vedno zelo mudilo, večkrat so bile žanjice še na gornjem koncu, ko smo spodaj že orali. Žetve je bilo zelo veliko in je trajala najmanj tri tedne. Prva sta bila ozimna rž in ozimni ječmen, potem so bili pšenica in jara rž in jari ječmen. Imeli smo tri kozolce, okrog 15 »štantov«, ti so bili vedno prepolni. Želi smo vse na roko, šele pozneje so začeli s kosami, kar je bilo veliko hitreje. Željo smo po navadi tako, da je bila dekla ali domača hči na vrhu, gospodinja pa spodaj v vrsti. Gorje, če je katera zaostajala in imela

»rep«. Šalile smo se, kam bo šla v nedeljo z njim. Tudi snop je moral biti lep, ker bo pač ženin tak, kakršen je snop. Katera je na koncu njive prva prežela žito, tista je odprla pot snubcem. Tudi srpa ni znala vsaka nabrusiti, katera ga pa je, je znala tudi dobro lagati. Spominjam se, da smo žele celo pri mesečini, ker se je mudilo in je bilo lepše, ko ni bilo vročine.

Žito je bilo v kozolcih 2—3 tedne. Med tem časom smo še sejali repo in pleli strniščno korenje, to je korenje, sejano med ječmen in požeto na strnišče. Repo je bilo najbolje sejati okrog 2. avgusta, to je o porcijunkoli, za repo se je moralo zelo pognojiti, ker je bil na tistem mestu potem običajno krompir. Pri oranju se je bilo treba dobro zlagati, da bi bila repa bolj debela. Le na pustni torek smo plesali v ta namen, da bosta debela repa in krompir. Rekli so tudi; če dekla ob setvi repe ne uide, potem bo še ostala do konca leta.

Dekle so se namreč menjale o sv. Juriju, 24. aprila. Za dobro dekle se je vsaka gospodinja zelo trudila, da jo je dobila ali obdržala. Razen plače okrog 1200 din letno je dobila še nekaj obleke in čevlje, po žetvi pa še kakšno darilo za izjemen trud kot »požinko«. Običajno je bila to ruta ali predpasnik. Požinko smo dobile tudi domače hčere: nekoč pa sem dobila od matere spominsko knjigo, ki jo še vedno hranim. Vrnimo se še k žetvi. Tudi otroci niso bili takrat brez dela. Žanjicam je bilo treba vedno nositi vodo s studenca ter pobirati klasje. Noben klas ni smel ostati na njivi. Klasje smo pobirali z dolgo slamo vred, klasi so bili na enem koncu v šopku. Ko je bilo slame za otroško pest, smo jo povili z najdaljšo slamo, tako povito slamo smo zganili v zanko in še posebej prevezali s slamo, da smo snope lahko obesili na palico. Take snopke smo posebej posušili in omlatili. Mati nam je potem spekla pri peki majhne hlebčke, »zagotovo« iz moke naših snopkov. Sicer je pa že tako pri vsaki peki spekla še za vsakega otroka po en hlebček, katerega smo še toplega pojedli.

Včasih je bila lepa navada (ponekod je še sedaj), da smo vsakemu, ki je prišel na obisk ali po opravkih, prinesli na mizo hleb kruha z velikim nožem, da ga sam odreže, zraven pa mošt ali žganje. Zelo radi so imeli domači kruh turisti, ki so skozi našo vas hodili na Blegoš, do samega vrha je bilo še tri ure

hoje. Zato so se tu ustavljali ter se podprli za nadaljnjo pot. Mleko, »puter« ter domač kruh — to je bilo zanje prava poslastica. Spominjam se, da so nekoč v letih 1926—27 prišli ob koncu šole g.m.nazijci iz Ljubljane, okrog sto jih je bilo, pod vodstvom prof. Trilerja in Mazovca ter so pri nas imeli naročeno mleko in kruh. Po večerji so nastopali z recitacijami, spominjam se pesmi »Mi vstajamo«. Spali so na hlevih, pa niso dali miru, le kdo bo spal v tako lepi noči in takem okolju. Profesor je zakričal skozi okno »Zahtevam absoluten mir«. Otroci smo še dolgo potem ugotavljali, kaj to pomeni, pa le nismo ugotovili. Zjutraj so morali zgodaj na pot, da bi videli sončni vzhod z vrha Blegoša, ki je menda čudovit. Sama sem bila le enkrat na Blegošu. Pravijo, da je gori »lačna korenina«, čez katero ne smeš stopiti, kje je, ne vemo, le vsak je gori lačen od poti.

Povrnimo se še k kmetovanju. Pletev korenja je bilo eno najbolj zamudnih, a lažjih del po utrudljivi žetvi. Takrat je spet treba dosti »plevic«, zato ni čudno,

da so veliko govorile, tako da je prišlo do rečenice, da se največ »čenč« naredi pri ruvanju strnišča na njivi.

Pri nas sta bili najbolj stalni delavki »gostački« Jerica in Ančka, druge sosedes pa le, kadar nismo zmogli sami. Na kmetiji nas je bilo osem otrok, samo eden se je izučil za mizarja, vsi drugi smo pa delali doma. Zelo rad bi bil šel kdo izmed nas mlajših študirat, pa oče ni dovolil, kar se nam še danes škoda zdi. Takrat ni bilo takih možnosti kot so sedaj. Samo delati, to je bilo na prvem mestu, drugo ni bilo važno.

Ko so zorele borovnice, sta Jerica in Ančka nabirali (česali) borovnice na našem svetu. Oče jih je namočil in skuhal dobro borovničevo žganje. Nato so delili na polovico, tako da so bili vsi zadovoljni.

Sredi avgusta smo želi tudi proso; to je bilo spet nekaj lepega, namreč zavoljo tistega, kar je bilo obvezno pri delu, ko smo zvečer stresali proso. Snopi so morali biti lepo vloženi na podu par dni, da so se raje meli. Nato so s konjem hodili po njih v krogu tako dolgo,

Čipkarice (sedijo od leve Angela, Julka, Vida in Gabriela Gantar; stoje Marija in Malči Jelovčan, Ančka Demšar, Pavla in Ivana Tratnik, Rezika Klemenčič) leta 1935

Udeleženke šivalnega tečaja v Poljanah leta 1939 (najvišje stoječa avtorica članka)

da se je ločilo zrnje od slame. Nekdo je zraven s posodo lovil konjske fige. Ob stenih so moški nastavili dve »lojtri« od voza ter jih prepletli z vrvjo. Ob njih se je postavila dolga vrsta »stresavcev«. Nekaj jih je nosilo na lojtro, drugi so pa med šalami in petjem hiteli stresati slamo ter jo podajali iz rok v roko, da je šlo kot na tekočem traku. Hiteli smo tudi zato, ker smo vedeli, da nas po delu čaka dobra malica in marsikje še zabava s plesom. Gospodinje so se skušale, katera bo bolj postregla, da bodo drugo leto še radi prišli pomagat.

Najbolj smo se bali mlatve. Po kmetijah so bili že »geplji«, druge so pa peli cepci svojo staro pesem pika-poka, pika-pok. Okrog 1928. leta so že nekateri kupili motorje za pogon mlatilnice in drugih strojev, kot cirkularke za žaganje drv ter slamoreznice. Med prvimi ga je nabavil tudi oče, ki je bil zelo razgledan gospodar. Ne vem več, koliko čez 100 mernikov smo namlatili vsako leto, vem pa, da je šele ob košnji oče dal v mlin lanskoletno žito, da je bilo vedno kaj na zalogi.

Komaj smo spraznili kozolce, je že bila tu žetev ovs, vmes pa še pospravljanje druge košnje, otave. Nato smo žele praprot za steljo. To smo prav rade delale, saj je bilo jeseni posebno lepo

v gozdu. Nabrале smo gob — jurčkov ali kostanj, tega je bilo zelo veliko po gozdovih. Ko so ga otrsli, smo ga cele koše nanosili domov pod streho in ga pozneje doma luščili za kuhanje, jedli smo ga vso jesen vsak večer tja do božiča. Kadar je bila lepa jesen, je tudi lepo dozorela ajda. Če ni bilo slane, smo je pridelali prav veliko. Le pohiteti je bilo treba, da smo jo pravočasno spravili pod streho.

Če pa je bila še sadna letina bogata, potem se pa res nismo videli iz dela (kot se reče). Za otroke je bilo najhuje pobirati kar naprej. Drobnic, katerih je bilo toliko, da niso bile n'koli pobrane, smo se najbolj bali, pobirali smo pred šolo in po šoli ter še ob nedeljah, ko drugače nismo delali, razen ob košnji, če je bilo prej deževno vreme. To je šlo vse v predelavo za žganje, katerega se je po hribih zelo veliko nakuhalo. Domači ga niso nikoli pili, razen pri težkem delu. Ker pa na n'vasi ni bilo gostilne, so k nam zelo radi prihajali ljudje na kakšen »frakelj«, zraven pa seveda kruh in okrogla salama (pasja), katero smo imeli vedno na zalogi, na kar so se pač navedili.

Še spravljanje pese, repe, korenja, grabljenje listja za steljo in že je bila spet zima, katere smo se prav veselili,

nekateri zavoljo smučanja, me pa zaradi klekljanja, ker je bilo po trudapolnem letu pravi užitek sedeti ob topli peči ter se ob klekljanju ali drugih domačih delih spočiti za prihodno letno »sezono«. Posebno pred pustom je bilo lepo, ko so hodili po hišah tako imenovani »koledniki« ter nam zaigrali kakšno veselovijo, da smo malo zaplesali. Seveda jim je gospodinja postregla ter še dala za s seboj kaj od klobas. Vse to je bilo zares lepo, samo da se nismo tega zavedali. Oče je zimski čas popravljajal orodje, znal je vse narediti sam. Sploh pa je bil za tiste čase »velmož«, v pravem pomenu besede. Od blizu in daleč so hodili k njemu po nasvete in pomoč. Bil je več v zdravljenju živine in ruvanju zob. To je bilo v rodu po starem očetu, ki je bil šolan človek.

Večkrat nam je oče pravil, da se je pri njih, to je pri Posečnikovih, rad ustavljal pisatelj Ivan Tavčar. Od tam je hodil v Karlovec lovit ribe s Karlovskim Anžonom. Tudi plesal je na našem »podu«, kot opisuje v Cvetju v jeseni. Marsikomu smo morali pokazati ta »pod«, ko so hodili mimo turisti. Nekoč je prof. Ivan Dolenc, ko je bil pri nas, prosil za kos kruha, da ga bo nesel ženi od tam, kjer je Tavčar plesal. Tudi o Anžonu je oče povedal več anekdot.

Naj opišem še, kako se je svatovalo leta 1923. Takrat se je poročila sestra

Marička v Četeno Ravan. Poroka je bila vedno ob 10. uri pri podružni cerkvi, to je pri nas na »Gori« ter le na ponedeljek. Civilne poroke nismo poznali. Godci so obvezno bili najmanj trije, harmonika, bas in klarinet. Balaš so vozili že prejšnji četrtek. Če so le mogli, soukrali petelina; naložili so 4 voze, na enem žita ter razne pridelke, na druge tri pa lepo izrezljano opravo, »kostn« z »ladljci« in še marsikaj. Svatba je trajala od ponedeljka do srede dopoldan, ko so se šele razšli. Svatov je bilo zelo veliko, kakšnih 40 parov. To se je prej kuhalo in peklo! Iz Javorja je prišla najboljša pekarica za kruh — Petercova, res je pekla kruh visok za dve dlani, kot ga ni prej ne pozneje nobena več. Pravijo, da je marsikje, ko so bile te dolge ohceti v navadi, vsega zmanjkalo, da so nazadnje imeli le še proseno kašo.

V poznejših letih se je dolgo svatovanje opustilo. Tudi druga sestra se je poročila v ponedeljek, pa je bilo samo kosilo. Po letu 1930 je bil v Poljanah vsako leto kuharski tečaj. Dekleta so se ga rade udeleževale, ker so se naučile veliko koristnega. Sama se ga nisem mogla udeležiti, pač pa sem obiskovala šivalni tečaj, ki je bil tudi v Poljanah. To so bili lepi časi, ko smo živeli res preprosto in zadovoljni z malim, kar pa danes ni več.

Julka Fortuna

80-LETNICA GASILSTVA V ŽELEZNIKIH

Davni začetki

Iz župnijskega rokopisa iz leta 1866, čigar fotokopijo hrani Muzej v Železnikih, zvemo, da je bil leta 1620 v Železnikih velik požar in je trg pogorel. V zborniku Selška dolina v preteklosti in sedanjosti (izšlo okt. 1973) je prof. Vincencij Demšar objavil prispevek Drobčinice iz zgodovine Železnikov v drugi polovici 19. stoletja. Tu zvemo, da so 23. maja 1822 pogoreli Železniki, Češnjica in Studeno. V Železnikih je tedaj pogorelo 146 hiš, 62 vigenjcev z vsemi stranskimi obrati, cerkev sv. Antona, nepoškodovani pa sta ostali le dve hiši in notranjost cerkve sv. Frančiška. Skodo so ocenili na 204.764 forintov. O tem velikem požaru je J. Globočnik poročal v Novicah leta 1855 na str. 38, 39. Iz spisa Antona Glo-

bočnika Rudarski in fužinarski kraj Železniki zvemo, da so že leta 1822, takoj po požaru, v Železnikih nabavili brizgalno. Isti pisec navaja, da so leta 1888 tu nabavili novo in večjo brizgalno.

Po ustnem izročilu se je v požaru l. 1822 ohranila le Plnada, ki so ji tedaj še pravili Palmada. Okoli leta 1340 so se tu začeli naseljevati fužinarji iz Furlanije. Hkrati s izkopavanjem železove rude so tu nastale tudi peči — plavži za taljenje te rude (Valvasor: Slava vojvodine Kranjske, prevod Mirka Rupla, Ljubljana 1977). Tako sta v Železnikih nastala dva velika plavža, v Gorenjem koncu in na Racovniku. Tak ohranjen plavž stoji na plavžu in je bil postavljen v drugi polovici 14. stoletja. Za Plnado velja izročilo, da je starejša od tega plavža in da so jo sezidali zidarji iz Palmanove.